

цікавіць, *panem et circenses* (Наша ніва, 03.05.2018); *На маю думку, трэба грунтоўна cognoscere se ipsum* (Наша ніва, 11.01.2002). Лацінскія ўстойлівыя выразы таксама ўжываюцца ў загаловах артыкулаў, каб зрабіць іх нестандартнымі, адрознымі ад астатніх, і тым самым прыцягнуць увагу чытачоў: *Multitudinis iuris consensu ac utilitatis communione sociatus*, або што натхняе ў гісторыі Беларусі (Наша ніва, 26.03.2019); *Выбары-90: pro et contra* (Новы час, 4.03.2019). Трэба заўважыць, што часцей за ўсё аўтары ўводзяць у артыкул лацінскія ўкрапанні без раскрыцця іх сэнсу. Пераклад лацінскіх выказаў прыводзіцца толькі ў двух з прыведзеных вышэй прыкладаў, прычым, у адным выпадку лацінская фраза выкарыстоўваецца ў назве, а яе пераклад аўтар раскрывае толькі ў канцы артыкула.

Такім чынам, разгледжаныя намі адзінкі лацінскага паходжання і ўстойлівыя лацінскія выразы выконваюць эстэтычную і экспрэсіўную функцыі ў тэксце і выступаюць яркім акцэнтам на агульным узроўні выказвання, прыцягваючы ўвагу чытача, і сведчаць у выпадку іх адэкватнага выкарыстання пра пэўны ўзровень адукацыі адрасанта. Дзякуючы гэтым прыкметам яны з'яўляюцца таксама прыкладамі эўфемістычных замен, якія пацвярджаюць інтэнцыю аўтараў стварыць спрыяльную камунікатыўную сітуацыю.

Літаратура

1. Булыка, А.М. Слоўнік іншамовных слоў : у 2 т. / А.М. Булыка . – Мінск : БелЭн, 1999.
2. Крысин, Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / отв. ред. Е.А. Земская; ИЯ РАН. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 473 с.

Т.Р. Рамза (Мінск)

«МАЛЕНЬКІ ПРЫНЦ» ПА-БЕЛАРУСКУ (ЛЕКСІЧНЫ АСПЕКТ)

Як сведчаць Вікіпедыі, «Маленькі прынец» (1943) Антуана дэ Сент-Экзюперы быў «прызнаны лепшай кнігай XX стагоддзя ў Францыі», а па колькасці перакладаў на розныя мовы і дыялекты саступае толькі Бібліі – 301 проці 600 [2].

У кастрычніку 2019 г. споўнілася паўстагоддзя з таго моманту, як быў падпісаны да друку (6/X 1969) і выдадзены рукапіс перакладу «Маленькага прынца» на беларускай мове. Упершыню па-беларуску ён загучаў з вуснаў Эдзі Агняцвет [6], выйшаўшы накладам 16 000 асобнікаў. Праз 20 гадоў, у 1989 г., свет убачыў яшчэ адзін пераклад з французскай мовы гэтай алегарычнай аповесці-казкі, зроблены Нінай Мацяш [5]; тыраж склаў 12 000 экзэмпляраў. І праз 30 гадоў фактычна адна за адной выйшлі

дзе рэдакцыі гэтага перакладу: у 2017 г. у выкананні Зміцера Коласа [7] (наклад 1000 асобнікаў), а ў жніўні 2019 г. – Марыі Новік [4] (тыраж 2500 экз.). Рэдакцыя 2019 г., як указана ў анатацыі да кнігі, падрыхтавана М. Новік на аснове правак аўтарскага тэксту самой перакладчыцай Н. Мацяш, якая заўчасна сышла з жыцця ў 2008 г.

Параўнанне названых беларускамоўных выданняў твора Экзюперы дазваляе зрабіць некаторыя высновы адносна лексічных і граматычных тэндэнцый і заканамернасцей у самой беларускай мове, якія актуалізаваліся на працягу паўстагоддзя. У дадзеным выпадку тэксты служаць той лакмусавай паперкай, якая праяўляе вынікі моўных працэсаў, што сталіся зафіксаванымі ў перакладах, у тым ліку і іх рэдакцыях – як знешняй (З. Коласа), так і аўтарскай (Н. Мацяш). Па-за ўвагаю пакідаем даследаванне магчымасці ўздзеяння адлюстраваных моўных з’яў на сучаснага чытача: тыражы рэдакцый, выдадзеных у XXI ст., саступаюць арыгінальным перакладам XX ст. у 16 і 12 і, адпаведна, у 6,4 і 4,8 разоў.

Супастаўленне лексічных сістэм аўтарскіх перакладаў Э. Агняцвет і Н. Мацяш, а таксама дзвюх рэдакцый тэксту Н. Мацяш выявіла пэўны набор слоў (гл. Табл. 1), ужыванне якіх заслугоўвае таго ці іншага каментару. (У табліцы пададзены словаформы з указаннем у дужках старонкі ў самім тэксце; лексічныя несупадзенні вылучаны колерам.) Ідзеца пра тое, што апошнімі дзесяцігоддзямі ў беларускамоўных мастацкім, гутарковым, публіцыстычным дыскурсах і інтэрнэт-прасторы актуалізаваліся некаторыя лексічныя адзінкі, якія заставаліся на перыферыі, не былі ў актыўным ужытку. Гэтыя зрухі не абмінулі і рэдакцыі перакладу 2017 і 2019 гг. Між тым, калі звярнуцца да тэксту 1969 г. Э. Агняцвет, то можна таксама заўважыць цікавыя моўныя факты, якія дазваляюць выказаць некаторыя меркаванні, а на іх аснове зрабіць высновы, якія датычацца не толькі ўласна моўнага ўзроўню тэксту і аўтарскага ідыястылю, але і пазамоўных фактараў і іх уздзеяння.

Табліца 1

Параўнальная табліца асобных лексем у перакладах і рэдакцыях

пераклад 1969 Э. Агняцвет	пераклад 1989 Н. Мацяш	рэдакцыя 2017 З. Коласа	рэдакцыя 2019 Н. Мацяш/М. Новік
помніць (3)	помніць (5)	памятае (5)	помніць (3)
успомніў (8)	ўспомніў (12)	ўзгадаў (10)	згадаў (11)
напомніў (34)	напомніў (38)	нагадаў (45)	напомніў (51)
расказваеце (14)	гаворыш (17)	распавядаеш (20)	гаворыш (20)
—	расказваюць (56)	---	распавядаюць (70)
расказ (49)	паведамленне (56)	апавед (63)	звесткі (72)
расказы (49)	навіны (56)	апаведы (63)	апаведы (72)
зразумець (17)	зразумець (22)	зразумець (23)	дацяміць (25)
сцяміць (44)	дацяміць (51)	дацяміць (57)	дацяміць (64)
запісвае (49)	запісвае (56)	занатоўвае (62)	запісвае (70)
нататак (50)	запісаў (57)	запісаў (63)	запісаў (72)
не запісваем (51)	не запісваем (57)	не запісваем (63)	не занатоўваем (72)
ператравіцца (3)	перавараць ежу (6)	ператравяць (6)	перастравуюць (6)
запаліць (40)	прыкурыць (46)	прыкурыць (52)	прыкурыць (58)

<p>шпацыраваць (41) пamілаваць (36) цягнуцца (46) скакалі (66) перш за ўсё (34) больш за ўсё (48) так (46) безумоўна (54) ---- крысо мантыі (33) элегантна <i>апануты</i> (13) аловак (8) гатунак (25) вінт (22) люляў (24) наморднік (24) наморднік (76) асуджваць на смерць (36) армію (53) вандроўнік (67) удасканаленымі пілюямі (69) крамнік (69) магазінаў (64) пра гандляра (71) масы (75) выспу (43) здлікам (58)</p>	<p>пагулянак (47) мілаваць яго (41) працягвацца (54) танцавалі (72) у першую чаргу (38) больш за ўсё (55) канечне (54) канечне (61) на самой справе (57) палу мантыі (37) быў у касцюме (17) аўтаручку (12) разнавіднасць (28) вінт (25) кальхаць (28) аброцьку (28) наморднічак (83) смяротных прыгавораў (41) армію (60) прахожаму (73) удасканаленымі пілюямі (77) гандляр (77) у крамах (71) пра гандляра (78) масы (82) востраў (48) табурэтам (65)</p>	<p>пагулянак (53) мілаваць яго (47) доўжыцца (59) танцавалі (80) у першую чаргу (45) перадусім (60) канешне (59) канешне (66) насамрэч (62) крысо мантыі (44) быў у гарнітуры (19) асадку (10) гатунак (33) вінт (29) кальхаць (32) аброцьку (32) напыснічак (90) смяротных прысудаў (47) армію (65) прахожаму (81) удасканаленымі пілюямі (84) гандляр (84) у крамах (78) пра гандляра (85) імішы (90) востраў (55) табурэтам (71)</p>	<p>пагулянак (60) літаваць яго (41) доўжыцца (68) таньчылі (94) перадусім (51) больш за ўсё (68) пэўна (67) вядома (77) на самой справе (71) крысо мантыі (49) быў у касцюме (20) саматіску (11) разнавіднасць (36) шруб (32) кальхаць (36) аброцьку (36) наморднічак (108) смяротных прысудаў (53) войска (75) мінаку (95) адмысловымі пігулкамі (99) гандляр (99) у крамах (78) пра гандляра (100) масы (106) востраў (62) табурэтам (82)</p>
---	--	---	---

Для супастаўлення браліся найбольш адметныя лексемы, а зыходным быў тэкст перакладу Н. Мацяш, бо ў 2017 г. і 2019 г. выйшлі менавіта яго рэдакцыі. Агульная колькасць прааналізаваных слоў (100) ва ўсіх тэкстах аднолькавая (табліца адлюстроўвае частку з іх).

Як можна бачыць з табліцы, у абедзвюх рэдакцыях у адрозненне ад арыгінальнага тэксту перакладу Н. Мацяш выкарыстаны наступныя адзінкі: *дацяміць* (замест *зразумець*), *узгадаць / згадаць* (замест *успомніць*), *узгадаўся* (замест *успомніўся*), *занатоўваць* (замест *запісваць*), *распавядаць* (замест *расказваць* ці *гаварыць*), *доўжыцца* (замест *працягвацца*), *перадусім* (замест *у першую чаргу* ці *больш за ўсё*), *прысуд* (замест *прыгавор*), *апавед* (замест *расказ*) і інш. Толькі ў рэдакцыі 2019 г. ужыты аўтарскія наватворы, спарадычныя запазычанні з польскай мовы ці «новаўжыванні», якія, як можна меркаваць, замянілі аднолькавыя з рускай моваю лексемы ў перакладзе 1989 г., сярод іх: *растаемніць сакрэт* (замест *раскрыць сакрэт*), *літаваць яго* (замест *мілаваць яго*), *перастрававаць ежу* (замест *пераварыць ежу*), *магу дамкнуць* (замест *магу даставіць*), *развязаць загадкі* (замест *рашаць загадкі*), *таньчыць* (замест *танцаваць*), *адмысловыя пігулкі* (замест *удасканаленыя пілюлі*), *шруб* (замест *вінт*; пры нарматыўным *шруб*а), *беспярэчліва* (замест *безагаворачна*) і інш.

У асобную групу варта вылучыць сінанімічныя (і дублетныя) кадыфікаваныя лексічныя адзінкі беларускай мовы, якія выкарыстаны ў абедзвюх рэдакцыях, напр., *крысо* (замест *пала*), *вядома*, *пэўна*, *канешне* (замест *канечне*), *хлопчык* (замест *малыш*), або толькі ў З. Коласа, як *напраўду* (замест *на самой справе*), *бязмоўна* (замест *безагаворачна*), *гарнітур* (замест *касцюм*), *гатунак* (замест *разнавіднасць*), *асадка* (замест *аўтаручка*), *імя* (замест *меса*), або толькі ў самой Н. Мацяш / М. Новік: *войска* (замест *армія*), *парканчык* (замест *агароджа*), *гадуюць курэй* (замест *разводзяць курэй*), *проста* (замест *літаральна*), *уцямна* (замест *зразумела*), *саманіска* (замест *аўтаручка*) і інш. З наватвораў-калек у рэдакцыі З. Коласа вылучаецца лексема *напыснічак* (замест *наморднічак*), хаця паралельна, як і ў Н. Мацяш, ужываецца слова *аброжак*, а ў рэдакцыі Н. Мацяш / М. Новік прыцягвае ўвагу слова *мінак* (замест *прахожы*).

Калі ж паглядзець на тэкст перакладу Э. Агняцет, то і там неабходна назваць лексічныя адзінкі, якія перагукваюцца з разгледжанымі рэдакцыямі тым, што і ў ім ужыты словы, якія ці наўпрост супадаюць з названымі вышэй словамі, ці ўваходзяць у групу так званай актывізаванай сённашнім часам лексікі: *гатунак*, *крысо*, *вандроўнік* (*падарожнік*), *ператравіцца ежа*, *скакаць-карагодзіць / скакаць* (*танцаваць*), *люляць* (*калыхаць*), *запаліць* (*прыкуруць*), *нататкі* (*запісы*), *крамнік* (*гандляр*), *высна* (*востраў*), *шпацыраваць* (*ісці на пагулянку / прагулку*) і інш.

Абагульняючы прыведзеныя вышэй назіранні, можна сказаць, што з усіх лексічных «новаўведзеных» рэдактарамі адзінак уласна новымі з'яўляюцца: назоўнікі *апавед*, *мінак*, дзеяслоў *распавесці / распавядаць*, прыслоўі *насамрэч*, *перадусім*. Праўда, і яны ўжо атрымалі сваю фіксацыю ў неакадэмічных слоўніках ХХІ ст. [1; 3], але не знайшлі пакуль прапіскі ў найноўшых акадэмічных слоўніках. Аўтарскія выразы адзінкавыя, напр., *растаемніць сакрэт* (Н. Мацяш); лексемы *перастрававаць ежу* (Н. Мацяш) і *напыснічак* (З. Колас) не з'яўляюцца тут уласна аўтарскімі, бо яны ўжо зафіксаваныя ў слоўніку Ф. Піскунова [3, с. 560, 740], які выйшаў значна раней, у 2012 г. Астатнія словы, выкарыстаныя ў рэдакцыях тэксту З. Коласам і Н. Мацяш/М. Новік, а таксама ў перакладзе Э. Агняцет, і якія так ці інакш разыходзяцца з лексікай перакладу 1989 г., здаўна функцыянуюць у беларускай мове, пацверджаннем чаму ёсць іх уведзенасць у рэестр ТСБМ [8]. Прычым у слоўніку толькі некаторыя з іх стылістычна маркіраваныя: так, з зафіксаваных адзінак *ручка* – *асадка* – *саманіска* толькі апошняя мае памету *разм.*, як і ў наступных парах: *касцюм* – *гарнітур*, *рэўматызм* – *раматус*, *успомніць* – *згадаць*, *зразумець* – *дацяміць*, *адправіцца* – *вырушыць*, *на самай справе* – *напраўду*. Без аніякіх памет, аднак, змешчаны наступныя словы: *востраў* – *высна*, *агароджа* – *паркан*, *гатунак* – *разнавіднасць*, *гуляць* – *шпацыраваць*, *помніць* – *памятаць*, *напомніць* – *нагадаць*, *меса* – *імя*, *каганец* – *свяцільня*, *прыгавор* – *прысуд*, *вінт* – *шруб* і пад. Значыць, на момант

укладання ТСБМ усе гэтыя адзінкі мелі аднолькавы стылістычна-камунікацыйны статус, што ўказвае на лексічную разгалінаваць і сінанімічнае багацце самой беларускай мовы. На карысьць гэтага сведчыць і самы першы пераклад «Маленькага прынца», зроблены Э. Агняцвет у той перыяд, калі яшчэ збіралася картатэка для ТСБМ і адзінкі кшталту *выспа, гатунак, крамнік, нататкі, запаліць, шпацыраваць* і пад. былі ў актыўным ужытку і выкарыстоўваліся нароўні з *востраў, разнавіднасць, гандляр, запісы, закурыць, гуляць* і пад.

Літаратура

1. Каўрус, А.А. Словаклад : слоўнік адметнай лексікі / А.А. Каўрус. – Мінск : Звязда, 2013. – 213 с.
2. Маленькі прынец. – Рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Маленькі_прынц, https://ru.wikipedia.org/wiki/Маленький_прынц – Дата доступу: 07.09.2019.
3. Піскуноў, Ф.А. Вялікі слоўнік беларускай мовы : арфграфія, акцэнтацыя, парадыматыка : каля 223 тыс. слоў / Ф.А. Піскуноў. – Мінск: Зм. Колас, 2012. – 1196 с.
4. Сэнт-Экзюперы, А. дэ. Маленькі прынец / А. дэ Сэнт-Экзюперы ; пер. з фр. Н. Мацяш ; з мал. аўтара ; падрыхт. тэксту М. Новік. – Мінск : Папуры, 2019. – 128 с.
5. Сэнт-Экзюперы, А. дэ. Маленькі прынец : казка : для мал. шк. узросту / А. дэ Сэнт-Экзюперы ; пер. з фр. Н. Мацяш; маст. І. Лобан. – Мінск : Юнацтва, 1989. – 95 с.
6. Сэнт-Экзюперы, А. дэ. Маленькі прынец. 3 малюнкамі аўтара / А. дэ Сэнт-Экзюперы ; пер. з фр. Э. Агняцвет. – Мінск : Беларусь, 1969. – 88 с.
7. Сэнт-Экзюперы, А. дэ. Маленькі прынец / А. дэ Сэнт-Экзюперы ; пер. з фр. Н. Мацяш пад рэд. Зм. Коласа. – Мінск : Выдавец Зміцер Колас, 2017. – 108 с.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : Гал. рэд. Бел. Сав. Энцыклапедыі, 1977–1984.

В.П. Русак (Мінск)

АСАБЛІВАСЦІ АКАННЯ Ў АГУЛЬНАСЛАВЯНСКІМ КАНТЫНУУМЕ

Міжнародны навуковы праект Агульнаславянскі лінгвістычны атлас (АЛА) з’яўляецца старэйшым у гісторыі славяназнаўства. Непасрэдна пытанне аб яго стварэнні было пастаўлена на IV Міжнародным з’ездзе славістаў у Маскве (верасень 1958 г.) у дакладах вучоных з двух краін: Р.І. Аванесава, С.Б. Бернштэйна “Лингвистическая география и структура языка” (Расія) і З. Шцібера “O projekcie Ogólnosłowiańskiego atlasu dialektologicznego” (Польша). Сама ідэя аб неабходнасці цэласнага лінгвагеаграфічнага вывучэння дыялектаў славянскіх моў была ўхвалена і прынята да выканання. На сённяшні дзень АЛА лічыцца буйнейшым дыялекталагічным праектам, які выконваецца вялікім міжнародным калектывам з 13 краін. За адносна кароткі час (да канца 1980-х гг.) упершыню ў гісторыі лінгвістыкі было праведзена абследаванне тэрыторыі Слав’іі (853 населеныя пункты), якую славяне займаюць у Еўропе. Сабраны